

TM	Г. XX	Бр. 1-2	Стр. 25 - 36	Ниш	Јануар - Јун	1997.
----	-------	---------	--------------	-----	--------------	-------

UDK 316.48 (497)

Prethodno saop { tewe

Dragan Dragojlovi }

Primeno: 27.04.1997.

Ministarstvo vera
Republike Srbije, Beograd

REL I G I J A K A O S U D B I N A O religijskim i konfesionalnim odnosima na Balkanu

Rezime

Mo`da je na Balkanu, vi {e nego bilo gde u Evropi, religijska pripadnost qudi i nacija deo wihovog identiteta. Tokom istorije nacija se mewala promenom religije. Kada je Srbin pravoslavac, u datim istorijskim okolnostima, prihvatio katolicizam ili, jo { -e { }e islam, on je izlazio iz srpskog etni-kog korpusa. ^ak i kada on sam na tome nije insistirao, wegova dotada { wa etni-ka grupa ga je odbacivala. Protivre~nosti koje su u sebi nosile religijske razlike, odnosno crkve i verske zajednice, postajale su sastavni deo `ivota i jedinki i nacija. Kao {to je religija bila osnov za razlike, tako je bila i osnov za razumevawe, saradwu, razvijawe solidarnosti i prijateljstva. Religija, odnosno istorijske crkve su na ovim prostorima ~esto bile osnovna integrativna forma na kojoj se u sredwem veku gradila i opstajala dr`ava. Crkve su starije od dana {wih dr`ava i u wih su unosile sve ono pozitivno i negativno {to je bilo rezultat wihovog istorijskog iskustva. Naravno, to se nije sprovodilo dekretima ili zakonskim propisima, ~ega je bilo u raznim formama, ve} prvenstveno kroz tradiciju, kulturu i svest pojedinaca i nacija, na {ta je religija skoro presudno uticala, a uti~e i danas. Zbog toga je sfera religijskog od izuzetnog zna~aja za razumevawa mnogih istorijskih tokova, zbivawa koja su se nedavno na ovim prostorima de {avala, koja se de {avaju i koja }e se u neposrednoj budu}nosti de {avati. Zato je mo`da religija, odnosno crkva, mesto gde se ~esto presudno uti~e na {u sudbinu, ne toliko molitvama Bogu, koliko podsticawem netolerancije prema drugima, ili razvijawem qubavi, razumevawa i prihvatawa razlika me|u qudima.

Kqu~ne re~i: Religija, identitet, integracija, verske razlike, (ne) tolerancija

Govoriti o etni~kim, religijskim i konfesionalnim odnosima na Balkanu, zna~i govoriti o istoriji Balkana. I to ne o istoriji koja je pro{la, nego delom i o istriji koja se vratila, ili o ~iwenicama koje nikada nisu ni prestajale da oblikuju istoriju. One su bile vi{e ili mawe vidqive. Jedna od tih ~iwenica i izuzetno va`nih elemenata sudbine naroda na ovim prostorima, bila je i jo{ uvek je, religija. To je posebno vidqivo sa slomom prethodne Jugoslavije. Ta ~iwenica je prisutna i na drugim prostorima gde su posledwih decenija monopol na vlast imale komunisti~ke partije. Sa padom wihovih ateisti~kih sistema religijsko je nahrupilo kao bujica onoga {to je decenijama bilo pod presijom. Sa wihovim slomom, politi~ka karta Evrope se mogla razumeti dobro samo ako bi se pogledala politi~ka karta Evrope kraja 19. i po~etka 20. veka. Istrajni i nepristrasni analiti~ari istorije imali su ovih godina privilegiju da istoriju "u`ivo" vide, da wene tokove, hirove i `equ za ponavqawem do`ive kao ~iwenice na delovima biv{e isto~ne Evrope i Balkana. U svemu tome, religijsko ima svoje raznovrsne, ponekad i kontradiktorne pojave oblike.

Ne ulaze}i sada u istorijat nastanka religije i u wene osnovne funkcije, i podrazumevaju}i da su poznati razvojni tokovi nastanka istorijskih crkava, ostaje nam da podsetimo na neke bitne ~iwenice vezane za religiju i nacije na Balkanu.

Mo`da vi{e nego u drugim delovima Evrope, verska pripadnost je na ovim prostorima jedna od najva`nijih odlika nacionalnog identiteta. Poistove}ivawe verskog sa nacionalnim, ili boqe re~eno nacionalnog sa verskim je jedna od odlika ovog prostora. Promena vere je skoro uvek zna~ila i promenu nacionalne pripadnosti. Kada je etni~ki Srbin pravoslavac, tokom petovekovnog turskog ropstva, iz bilo kojih razloga prihvatio islam kao veru, on je automatski prestao biti Srbin. Wegovu nacionalnost odre|ivala je verska pripadnost. ^ak i kada on ne bi `eleo tu promenu, wegova dotada{wa etni~ka grupa bi ga odbacivala. Islam u tom slu~aju nije bio samo religija ve{ pre svega jedna od najvidqivijih formi ispoqavawa sile koja je Srbe stotinama godina dr`ala u ropstvu i pokornosti. Promena religije bila je mawe ~isto versko pitawe, a vi{e socijalno i ekonomsko, odnosno statusno pitawe. Novonastali musliman vi{e nije imao status roba i pokornog. U feudalnom dru{tvu, sa o{trim socijalnim razlikama, to je bila prvorazredna egzistencijalna ~iwenica. Promena vere u tim slu~ajevima zna~ila je radikalnu promenu pozicije svakog pokorenog i obespravqenog Srbina i radikalno popravqawe

wegove `ivotne situacije. On samim tim vi {e nije ni mogao ostati prirodan deo svoje dotada {we etni~ke grupe jer su bile u pitawu ne dve vere, pravoslavna i islam, i dve etni~ke grupe, ve} dva sveta, suprostavqena i nepomirqiva do smrti. Prelazak u veru koja je vekovima bila jedna od prepoznatqivih i osnovnih odlika tla~iteqa i osvaja~a bila je istovremeno prelazak na stranu neprijateqa, u wegov tabor. Tu vi {e nije moglo biti govora o jednoj naciji i ostajawu preobra}enika u islam u svom todada {wem etni~kom prostoru. On to nije mogao vi {e biti i zbog onih ~iju je veru primio, ni svoje dotada {we etni~ke zajednice, jer su u wemu gledali "wihovog" i poturicu.

Vekovi ropstva i `ivota pod Turcima, ~ija je vera bila islam, u svakom Srbinu su islam identifikovali kao porobqiva~ku, neprijateqsku religiju, koja ih je tiranislala i uni {tavalala bez milosti.

Pored toga, svaki poku {aj pokorenih Srba da se oslobode turskog ropstva bio je ugu {ivan uz veliko u~e {je islamiziranih Srba koje su oni zvali Turcima. To je bilo posebno vidqivo u Prvom srpskom ustanku 1804. i Drugom 1815. Rat Srba pravoslavaca za oslobo}ewe u velikoj meri vodio se izme}u wih i islamiziranih Srba koji su znali da su prethodno bili Srbi pravoslavne vere. Verska podela ovde je doprinosila ukupnoj podeli i suprostavqenosti. Istorijski tokovi nisu dali {anse Srbima dve vere da se smatraju Srbima i da `iveu jednoj zajednici.

Takvi tokovi kroz nekoliko vekova ostavili su te {ko nasle}e i posle kona~nog osloba}awa od Turaka. Pravoslavqe i islam su ostali suprostavqeni ne samo kao razli~ita verska u~ewa, ve} im je istorija ostavila u nasle}e nepoverewe i latentnu suprostavqenost. To se potvrdilo i u 20. veku. U Prvom i Drugom svetskom ratu, i u posledwem ratu na prostorima prethodne Jugoslavije, pravoslavqe i islam su bili suprostavqeni i potvrdili su da se istorija uvek vra}a tamo gde je weni akteri nisu dovoqno nau~ili, ili jo {pre, tamo gde weno ponavqawe potvr}uje konstantnost wenih presudnih elemenata.

Po sli~nim, ali mawe o {trim principima, funkcionisala je suprostavqenost pravoslavqa i katoli~anstva na balkanskim prostorima. Od 1054. godine kada je podeqeno hri {}anstvo na isto~no i zapadno, balkanski prostor je grani~na zona te podele. Ni ta podela nije bila ~isto crkvene i religijske prirode, ve} prevashodno politi~ke. Odbacivawem kanona naklowenog ikonama, Karlo Veliki je dao jasan znak politi~kih motiva za odbacivawe vizantijske crkvene suprematije.

Razlike koje su tada bile osnova za podelu funkcionisale su do dana { weg dana u razli~itim pojavnim oblicima. Te razlike su u razli~itim zonama isto~ne i zapadne hri { }anske crkve mogle izgledati kao kanonske, teolo { ke, pa mo ` da i ~isto teoretske. Me lutim, u dodirnim zonama te podele su doijale o { trije dimenzije i vodile su u neprijateljstva i sukobqavawa. Srbi i Hrvati tu mogu poslu ` iti kao primer.

Pored svega do sad navedenog, ne sme se zaboraviti da je razlika u u~ewima jedna od osnova specifi~nosti svake crkve i denominacije. To je fenomen koji prati religiju od samog po~etka. Insistirawe na razlikama je prvenstveno stvar sve { tenstva, odnosno insistirawe na zna~aju pripadnosti i vernosti svojoj crkvi i spre~avawu prelaska u druge. U svakoj denominaciji to se istrajno prenosi kao jedno od najvi { ih na~ela. U davnim vremenima to se postizalo magijskim tetovirawem ~lanova totemskih grupa ili grupa ratnika. U Starom zavetu se ovo iskazuje preko obrezivawa i sabat-tabua u ci qu razlikovawa i prepoznavawa Jevreja od drugih. Veber navodi da je hri { }anstvo izabralo za dan odmora dan Boga sunca, ~ime se jasno razlikovalo od jevrejstva. Tako je, Muhamed je za svoju nedequ bo ` ju slu ` bu odredio petak, da bi se razlikovao od Jevreja. Iskqu~iva zabrana upotrebe vina kod muslimana bila je iz potrebe da se postavi "bedem protiv hri { }anskih sve { tenika za koje je vino obavezno" na pri~e { }u. Iz toga proisti~e da su religije, odnosno wihovi osniva~i, uvek imali u vidu potrebu razlikovawa od drugih. Tako formirana, na razlikama od drugih, religija je funkcionisala kao duhovna snaga koja odr ` ava dru { tvo. Ona je bila "izraz snaga pomo}u kojih qudske skupine odr ` avaju svoju solidarnost i tako osiguravaju svoje trajawe i svoje jedinstvo", isti~e E. O. Xems. Bivaju}i integrativni aktor qudskih skupina ona je po logici svoje prirode, formirala sistem vrednosti na kojima funkcioni { e jedinka u zajednici, i cela zajednica. Razlika od drugih religija, a time i od drugih pojedinaca ili qudskih zajednica, postajala je neodvojivi deo wihovog na~ina ` ivota i wihovih kriterija vrednosti. Imaju}i u vidu da razlike naj~e { }e imaju negativno odrelewe, logi~no je da razlika kao elementarni deo religije i religijske svesti proizvodi negativnu energiju prema drugom, prema razli~itom. Jer taj drugi i razli~iti bio je uvek potencijalno protivnik, mogao je a ugrozi zajednicu onog drutog, ili je pojedinac iz te zajednice mogao da mu se pridru ` i.

Ako je religija bila snaga koja je odr ` avala qudske skupine i tako im osiguravala trajawe i jedinstvo, sve { to je to

ugro`avalo, a to je, potencijalno, bilo ono drugo i razli~ito, moralo je biti smatrano protivnim i suprotstavqenim. Ba{ preko religije, odnosno preko autoriteta Boga i bo`anskog, sve{tenstvo je odr`avalo jedinstvo svoje zjaednice, odnosno dru{tvene skup{ine. Zna~i, pod autoritetom Boga insistira se i odr`ava razli~ito, koje ~esto vodi u suprotstavqawe i me|usobno poni{tavawe. Ako je, upravo, tu razli~itost dao sam Bog, onda je kontradikcija o~igledna i ne{to se duboko ne sla`e sa su{tinom bo`anskog i tvora~kog. Ta polazna razli~itost i suprotstavqenost razlika kao deo prirodnog fenomena, funkcioniraju u religijama. Preko njih su gra|eni kriterijumi vrednosti, tradicija i kultura zajednice. Kada se na te razlike dodaju ekonomske protivre~nosti i borba za opstanak, posebno u ranijim vremenima kada su znawa, tehnolo{ka dostignu}a i progres u kome `ivi dana{wa civilizacija bili nezamislivi, te razlike su mogle biti poziv na neprijateljstvo i osvaja~ke ratove.

Naravno, nije samo religijska razlika bila osnov za razlike me|u skupinama ljudi. Ali, ovde nam je upravo cilj da uka`emo na genezu i funkcionisawe i onih razlika koje su u sadejstvu sa drugim faktorima, ekonomskim i politi~kim, bile ~esto osnovna pogonska snaga istorije. O religiji kao elementu o kome se mora govoriti kada se govori o istoriji ukazivano je od strane niza autora. Ona je neodvojiva od prou~avawa istorije svakog naroda. Harnak, jo{ na po~etku ovog veka, ka`e: "Prou~avati religiju samu za sebe jo{ je detiwas-tije nego ispitivati samo koren ili samo cvet mesto cele biqke". Samo posmatrawem religije u sklopu ukupnih dru{tvenih i istorijskih procesa vidi se wena pozicija, wena duboka i su{tinska povezanost sa mnogim tokovima istorije, nacije i ljudskog dru{tva.

Razli~itosti u religijskom, kao osnov razlika i suprotstavqenosti u mnogim drugim oblastima, ~esto su vodile u netolerantnost i fanatizam. Dr Vladeta Jerotij ka`e da je "najvi{e prisutna netolerantnost i fanatizam, i u re~ima i u delima u sve tri monoteisti~ke religije sveta (hri{}anstvo, judaizam i islam)."

U vremenima kada su crkva i dr`ava bile u bliskoj vezi, mo`e se do}i do jasne pretpostavke koliko su religijske razlike bile u funkciji politike, ili mo`da jo{ vi{e, koliko su one same, odnosno koliko je sama religija kreirala politiku. Dobar primer za to je na~in na koji je pri formirawu usta{ke Nezavisne dr`ave Hrvatske 1941. godine trebalo re{iti "srpsko pitawe" u toj, Hitlerovim armijama, formiranoj

dr`avi. Po tom re{ewu, trebalo je tre}inu Srba proterati u Srbiju, tre}inu prevesti u katoli~ku veru i posledwu tre}inu, one koji ne prihvataju ni jedno ni drugo, pobiti. Na ovim principima zverski je pobijeno stotine hiljada ljudi, formiran zloglasni logor Jasenovac, napuene mnoge jame i bezdani nedu`nom decom, `enama i ljudima. Srbi su ubijani i uni{tavani na tako bestijalan na~in da su Hitlerovi oficiri i pripadnici Musolinijevih fa{isti~kih formacija o tome posle rata pisali sa zgra`avawem.

Iz na~ina na koji je po~elo re{avawe "Srpskog pitanja" u usta{koj Hrvatskoj jasno se vidi koliko je verski faktor u osnovi ovog "re{ewa". Naime, Srbin kao pravoslavac bio je neprihvatan za usta{ku Hrvatsku i on je morao biti prognan, pokr{ten ili ubijen. Ni po jednoj varijanti nije kao pravoslavac mogao opstati u toj Hrvatskoj. Srbin koji bi napustio pravoslavnu veru i prihvatio katoli~ku mogao je ostati tu gde je do tada `iveo. Zar ovo nije dovoan dokaz koliko je verski faktor i u ovom veku bio osnov i uzrok stradanja i nesre}e, koliko je bio u funkciji politike i kreator politike. Verska razlika, kao neodvojivi deo nacionalnog identiteta, ovde se pokazala u svojoj pora`avaju}oj funkciji. A kada se ima u vidu da su i pravoslavac i katolik hri{}ani, koja racionalna obja{wewa mogu na jasan na~in objasniti netrpeljivost, mr`wu i sukobe pripadnika jednog religijskog u~ewa sa me|usobnim malim razlikama? Kada Srbin pravoslavac i Hrvat katolik pucaju jedan u drugog i mole seistom Isusu Hristu, kome je on pomo}i?

Imaju}i u vidu ukupno istorijsko iskustvo, i zbivawa u ovom veku na prostorima Balkana, a posebno na prostorima prve dve Jugoslavije, neizbe`an je zakqu~ak o pogubnosti religijskih razlika. Te{ko se mo`e osporiti tvrdwa mnogih da su upravo mr`wa i netolerancija u sferi religijskog bile osnovno pogonsko gorivo ratu koji se vodio proteklih godina.

U prilog tezi da je religijski faktor na ovim prostorima izuzetno prisutan, mo`e poslu`iti i ~iwenica da je Vatikan priznao secesiju Slovenije i Hrvatske dva dana pre nego {to je to u~inila Evropska zajednica pod pritiskom ujediwene Nema~ke. Dva dana nisu tako dugo vreme, ali su svojevrsan dokaz brige Vatikana, kao katoli~ke "verske dr`ave", za dve novootcepane katoli~ke republike. Su{tina je u postojawu i ve}em ili mawe vidljivom ispoqavawu religijskog faktora u sferi politike i ukupnog `ivota.

Rat izme|u Srba i Muslimana je deo istorijskog kontinuiteta, rat izme|u Srba i Hrvata je realnot ovog veka. Savez-

ni { tvo Muslimana i Hrvata protiv Srba je tako je deo tradicije ovog veka, odnosno nastavak savezni { tva iz Drugog svetskog rata. Ali, rat izme|u saveznika protiv Srba, Muslimana i Hrvata, ukazao je da im wihove verske razlike ne daju qubavi za zajedni~ki `ivot. Poznavao ci tvrde da je wihov me|usobni rat bio krvaviji nego wihov i srpski rat. Iako su ova tri naroda `iveli u jednoj zemqi blizu 50 godina posle Drugog svetskog rata, sa padom vladaju}e snage koja je, mi lom ili si lom, dr`ala istorijske protivure~noti pod kontrolom, sa povratkom na scenu razlika, sa porazom ideje o zajedni~kom `ivotu i naravno, uz spoqne faktore koji su uvek na Balkanu bili i vidqiva i nevidqiva ruka, mr`wa i rat su stupili na scenu.

Zna~aj religijskog faktora i u prethodnoj, odnosno Brozovoj Jugoslaviji vidqiv je iz jednog kontraverznog momenta. Naime, poznato je da u komunisti~ke partije bile u osnovi antireligijskih usmerewa i da su crkve, posebno posle Drugog svetskog rata, mnogo propatile. Upravo je Komunisti~ka partija Jugoslavije priznala muslimansku naciju na osnovu religije. To je bila novo formirana nacija Muslimana, odnosno muslimana sa velikim M. Time je ozvani~eno da je verski faktor ja~i od ideologije i da je iznad nacionalnog. Tako je, da mo`e biti u funkciji politi~kog, kao skoro uvek u istoriji. I komunizam kao antireligijska ideologija potvrdio je da je religija odre|uju}i elemenat nacionalnog i samim tim neodvojivi deo dr`avne infrastrukture i politike. Tada ona mo`e biti u slu`bi integracije i dezintegracije, prema potrebi. Kao slu{kiwa politike vrlo brzo postaje i gospodar i bastion politi~kih ideja i programa. Ali, istovremeno, samo je religija u stawu da ukrije svoj trag u tim stvarima i da, na kraju, svega ostane skoro nevina.

Religijske razlike, koje su stvarale tradiciju i kulturu entiteta kroz vekove, uz spoqnu podr{ku, kao i uvek kroz istoriju, prokqu~ale su u najtragi~nijoj formi i razbile drugu Jugoslaviju. Etni~ka ~i { }ewa, koja su samo nastavak onoga { to je bilo deo istorije kroz vekove na ovim prostorima, su u stvari verska ~i { }ewa. I u ovom ratu onaj ko je prihvatio da promeni veru mogao je ostati tamo gde je do tada `iveo. Ovo posebno va`i za Srbe u novoj Hrvatskoj posle 1991. godine. Promena imena i prezimena, kao i vere je ne{ to o ~emu se govorilo sa puno uverqivosti. Ne ulaze}i u razmere svega toga, ovde se napomiwe samo u funkciji dokaza da je verska razlika i u ovom ratu i nesre}i prethodne Jugoslavije bila u istoj funkciji kao i ranije kroz istoriju. Ako su u pro{losti ~esto granice me|u religijama i crkvama bile ~vr { }e nego granice

dr`ava, prethodna Jugoslavija je upravo pala na tim granicama, odnosno te granice unutar we poru{ile su spoqne granice jedne multietni~ke i multikonfesionalne dr`ave i spalile je u mr`wi i nesre}i. Sada se pritiskom dana{weg gospodara sveta i cele tzv. Me|unarodne zajednice nastoji svim sredstvima da se povrati u Bosni ono {to je sa razbijawem Jugoslavije uni{teno.

Naravno, moglo bi se dugo raspravqati o tome da li su religijske razlike ja~a snaga u kreirawu istorijskih zbivawa od politike i trenutnih interesa vladaju}ih struktura. Bez prebacivawa na religijski faktor onog {to mu se ne mo`e prigovoriti, treba imati u vidu da su i vladaju}e strukture sastavqene od qudi na ~iju svest je u velikoj meri uticala religija, tradicija i kultura etni~ke zajednice kojoj pripadaju i prostora na kome `ive. To ukazuje na zakqu~ak da se ne mogu posmatrati strogo odvojeno vladaju}a i politi~ka struktura i wihovi politi~ki ciqevi od onog {to je tvorilo wihova moralna na~ela i pogled na svet. ^ak i u prethodnoj komunisti~koj Jugoslaviji, kada politi~ka elita nije ispovedala religiju, religijsko je bilo jako prisutno. Navedeni primer o priznavawu muslimanske nacije na osnovu religije je skoro tipi~an primer. Po istom principu ambasador Jugoslavije pri Svetoj Stolici u Rimu, mogao je biti samo pripadnik hrvatske i slovena~ke nacije koje su katoli~ke veroispovesti, bez obzira {to je ambasadro bio ~lan Komunisti~ke partije i {to je, zvani~no, bio ateista.

Ako se ima u vidu da je religija snaga koja uti~e na svest masa qudi u dugim vremenskim periodima, da je jedan od osnovnih faktora koji, kroz dug period, uti~e na formirawe kriterijuma vrednosti, morala, tradicije i kulture, ne mogu se i ne smeju zanemariti wena dejstva u istorijskim tokovima. Naprotiv. Iako je doprinela presudnom o~uvawu identiteta pojedinaca i skupina qudi ona je bila u funkciji dnevnog `ivota preko svih wegovih vidqivih ispoqavawa. Insistirawe na razlikama ~esto je bilo insistirawe na opstanku. Igra sudbine nije bila uvek vidqiva, ali u weni rezultati i posledice bile mawe ili vi{e tragi~ne. Gospod pred vojskama nije uvek i{ao u ratni~koj odori. On je umeo da se preru{i. Ali, razlike koje nisu imale smisla za toleranciju, za razumevawe drugog, za prihvatawe wegovog postojawa, svaki dan su mogle podizati temperaturu netrpeqivosti. Crkve nikada nisu mogle prekinuti i zaustaviti rat. Ali, ako svaki dan na bo`ijim slu`bama i u drugim obredima insistiraju na razumevawu, na prihvatawu drugih i prihvatawu razlika me|u qudima i naro-

dima, onda one svaki dan rade za mir i qubav. Da bi se to uspelo moraju se mnogo dubqe razumeti realnosti `ivota i vremena. Pogotovu danas kada osvajaki ratovi ne mogu biti sredstvo ekspanzije i pokoravawa drugih kao u dugom periodu dosada {we istorije. Osvajawe prostora danas se naj~e { }e vr { i osvajawem tr ` i {ta, robom, znawem i kapitalom. Sa smawewem egzistencijalne zavisnosti jedinke i { irewem demokratije kao globalnih procesa i obalst religijskog dolazi u situaciju da mora da razume procese koji se de { avaju. Jer, dana { wi gospod pred vojskom nije starozavetni gospod sa ma~em pred vojskama. Kao { to i gospod opstanka nije gospod mr ` we ve } gospod koji u~i razumevawu i prihvatawu razlika na svakoj ta~ci Zemqe. U tome je su {tina prihvatawa wegovog dela. I to koliko mu se molimo ne mora biti za ~oveka spasonosno samim sobom, bar na Zemqi, ve } mo ` da vi { e prihvatawem razlika koje je Tvorac dao, razvijawem qubavi, razumevawa, i prihvatawem drugih i druga~ijih. Zato je mo ` da sudbinsko pitawe na { e civilizacije da religije, odnosno crkve i sve denominacije iza |u iz istorijske matrice koja je do sada funkcionisala, a gra |ena je na razlikama i suprotstavqawu, i poku {aju da razumeju bo `anske poruke u wihovoj univerzalnoj formi. Svet je dat i kreiran na razlikama - prihatiti ih ili se i daqe uni {tavati? Jer, pon {titi razlike i razli~ito zna~ilo bi uni {tavati svet. Da je Tvorac hteo da sve bude jedno, zar ne bi bilo?

Ono { to nas je odr `alo u borbi za opstanak, da o~uvamo svoju razli~itost i svoj identitet suo~avaju } i se i sukobqavaju } i sa drugim, mo `e li se u ovim istorijskim i civilizacijskim okvirima, pre svega, u svetlu progresa, proizvodnih i ukupnih mogu }nosti dana {weg sveta, i smawivawu ~ovekove egzistencijalne zavisnosti i borbe za goli opstanak, pretvoriti u prihatawe razlika i jedinstvo u razlikama? Tragawe za ovim odgovorom je potraga za na {om budu }no { }u i izvesnijom i sre }nijom budu }nosti sveta. Mogu li istorijske crkve i religije u celini ostati van ovoga, ne samo na Balkanu ve } na globalnom planu? Imaju } i u vidu iskustvo i realnosti dana {weg sveta, pome {anost i prepletanost verskog i politi~kog, te {ko da mo `emo biti optimisti. Imaju } i u vidu wihovu poziciju, znaaj i odgovornost, sigurni smo da ne mogu i a ne bi smele ostati van toga. Kao ni organizovana dru {tva u celini i svaki pojedinac koji traga za istinom. A tragawe za istinom je potraga i, mo `da, susretawe sa Bogom.

* * *

Mo`da je na Balkanu, vi {e nego bilo gde u Evropi, religijska pripadnost qudi i nacija deo wihovog identiteta. Tokom istorije nacija se mewala promenom religije. Kada je Srbin pravoslavac, u datim istorijskim okolnostima, prihvatio katolicizam, ili, jo {~e { }e, Islam on je izlazio iz srpskog etni~kog korpusa. ^ak i kada on sam na tome nije insistirao wegova dotada {wa grupa gaje odbacivala.

Protivre~nosti koje su u sebi nosile religijske razlike, odnosno crkve i verske zajednice, postale su sastavni deo `ivota i jedinki i nacija. Kao {to je religija bila osnov za razlike, tako je bila i osnov za razumevawe, saradwu, razvijawe solidarnosti i prijateljstva.

Religija, odnosno istorijske crkve su na ovim prostorima ~esto bile osnovna integrativna forma na kojoj se u sredwem veku gradila i opstajala dr`ava. Crkve su starije od dana {wih dr`ava i u wih su unosile sve ono pozitivno i negativno {to je bilo rezultat wihovog istorijskog iskustva. Naravno, to se nije sprovodilo dekretima ili akonskim propisima, ~ega je bilo u raznim formama, ve {prvenstveno kroz tradiciju, kulturu i svest pojedinaca i nacija, na {ta je religija skoro presudno uticala, a uti~e i danas. Zbog toga je sfera religijskog od izuzetnog zna~aja za razumevawe mnogih istorijskih tokova, zbivawa koja su se nedavno na ovim prostorima de {avala, koja se de {avaju i koja }e se u neposrednoj budućnosti de {avati. Prihvatawe i razumevawe bo`anskih poruka u wihovoj univerzalnoj formi, ili wihovo prevo|ewe u dnevno i politi~ko je jedno od venih i sudbinskih pitawa religije i crkve, ~oveka i wegove egzistencije u svim vremenima. Zato je mo`da religija, odnosno crkva, mesto gde se ~esto presudno uti~e na na {u sudbinu, ne toliko molitvama Bogu, koliko podsticawem netolerancije prema drugima, ili razvijawem qubavi, razumevawa i prihvatawa razlika me|u qudima.

L I T E R A T U R A

1. E. O. Xems: Uporedna religija, Matica srpska, 1978.
2. Vladeta Jeroti}: Vera i nacija, Tersit, Beograd, 1995.
3. Enciklopedija `ivih religija, Nolit 1992.

4. T. Ling: Istorija religija istoka i zapada, SKZ, 1990.
5. Enciklopedijski re~nik politi~ke filozofije, N. Sad, 1993.
6. Religija i razvoj, Junir, Ni { , 1995.
7. Religija rat-mir, Junir, Ni { , 1994.
8. [ta nam nudi pravoslavlje danas, Gradina, Ni { , 1993.
9. M. Veber: Privreda i dru{ tvo, Prosveta, Beograd, 1986.
10. E. Dirken: Elementarni oblici religijskog `ivota, Prosveta 1982.
11. M. Elijade: SVeto i profano, N. Sad, 1986.
12. Pregled, (razni brojevi) izdawe ameri~ke ambasade, Beograd
13. D. Johnston, C. Sampson: Religion, the Missing Dimension of Statecraft, New York-Oxford, 1994.
14. Patrijarh srpski Pavle: Molitve i molbe, Beograd, 1996.
15. K. Armstrong: Istorija Boga (4.000 godina tra`ewa kroz judaizam, hri{ }anstvo i islam), Beograd, 1994.
16. S. Rado {evi }: Mona { ka civilizacija, Beograd 1994.
17. Holger Kersten: Jesus lived in India, Great Britain, 1994.
18. B. Durant: Isto~ne civilizacije, Bgd. 1995.
19. Pojam Boga u filozofiji, Novi Sad, 1996.

Dragan Dragojlović, Beograd

RELIGION AS A FATE

Summary

It may be assumed that on the Balkans, maybe more than anywhere else in Europe, people's religious affiliation and ethnicity are a constituent part of their identity. Historically speaking, for instance, the nation was changed once the religion was changed. Thus, for instance, when an Orthodox Serbian, in given historical circumstances, accepted Catholicism or, more often, Islam, he actually left the Serbian ethnic group. Even when he himself did not insist on that, his former ethnic group rejected him. The controversies which comprised religious differences, that is, the churches and religious communities, became a constituent part of the lives of individuals and nations. As religion was the basis for differences, so it was also the basis for understanding, collaboration, development of solidarity and friendship. Religion, that is, historical churches on this territory, was often the basic integrative form upon which the state was built and sustained in the Middle Ages. The churches are older than the present states and they brought into them whatever was positive or negative in their historical experience. Surely, this was not done by decrees or legal regulations (though they were abundant in many forms), but primarily by means of tradition, culture and consciousness of individuals and nations. This process was - and still is - cru-

cially affected by religion. Therefore, the religious sphere is of exceptional importance for understanding many historical currents, namely, the events that took place - and are taking place or will take place - on this territory in the near future. That is why religion or the church is the place which often crucially affects our fate not only by prayers to God but by promoting intolerance to other people as well as by stimulating love, understanding and acceptance of differences between people.